

Н. Г. ГАБЛЕЙ. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНОГО ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ СУДОМ ПИТАНЬ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ В СТАДІЇ ВИКОНАННЯ ВИРОКУ

Висвітлюються основні проблематичні моменти вирішення судом питань, що виникають під час виконання вироку, а також аспекти співвідношення даних питань з кримінально-процесуальним статусом засудженого.

Ключові слова: засуджений, кримінально-процесуальний статус, стадія виконання вироку, вирок.

Отображаются основные проблематические моменты решения судом вопросов, которые возникают во время исполнения приговора, а также аспекты соотношения данных вопросов с уголовно-процессуальным статусом осужденного.

Ключевые слова: осужденный, уголовно-процессуальный статус, стадия исполнения приговора, приговор.

This article highlights the main problematic points decision by the court issues that arise during execution, and correlation of data on criminal procedural status of the convicted.

Key words: condemned, criminal procedural status, stage of execution, sentence.

У стадії виконання вироку, ухвали і постанови суду діяльність суду є однією з форм правосуддя, що регламентується процесуальним законом і здійснюється, в основному, проведенням судових засідань, у яких розглядаються і вирішуються питання, що безпосередньо стосуються подальшої реалізації вироку¹. У цій стадії виникає ряд процесуальних питань, що вимагають судового вирішення, які умовно можна розділити на декілька груп. Тут вирішуються три групи питань: 1) ті, що виникають після набрання вироком законної сили, але до фактичного звернення його до виконання; 2) ті, що виникають у ході виконання вироку; 3) ті, що виникають після його виконання².

Дослідженням даної проблеми присвячені праці В.Т. Маляренка, М.М. Міхеєнка, М.С. Строговича, Д.А. Бринцева тощо.

До питань, які виникають у процесі звернення вироку до виконання, насамперед належить питання про неприведення до виконання вироку повністю або в частині засудження за діяння, караність якого на момент звернення до виконання була усунена нововиданим кримінальним законом (ч. 6 ст. 404 КПК України); про застосування кримінального закону, який має зворотну силу (ст. 405-1 КПК України).

Друга група питань – це питання, що виникають у ході виконання вироку. До них належать питання: 1) Про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким (ст.ст. 81, 82 КК України, ст. 407 КПК України)³. Відповідно до п.4 Постанови Пленуму Верховного Суду № 10 від 26 грудня 1975 року «Про практику застосування судами України законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання і заміну покарання більш м'яким» судам необхідно виключити факти необґрунтованого відмовлення від звільнення засуджених від покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким із підстав, не передбачених законом, зокре-

© ГАБЛЕЙ Наталя Григорівна – кандидат юридичних наук, старший викладач Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

ма, слід мати на увазі, що суди не можуть відмовляти в умовно-достроковому звільненні з таких лише мотивів, як м'якість призначеного покарання, короткостроковість перебування засудженого у кримінально-виконавчій установі, факт повернення з місця обов'язкового залучення до праці для відбування позбавлення волі⁴; 2) Про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК України, ст. 407-1 КПК України). Вважаємо, що в дану частину статті необхідно також включити і осіб, які досягли пенсійного віку, та підлягають звільненню від відбування покарання відповідно до ч. 3 ст. 37 і ч. 6 ст. 42 Кримінально-виконавчого кодексу України; 3) Про звільнення засудженого від відбування покарання через хворобу; 4) Про звільнення від покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку (ст. 78 КК України, ст. 408-1 КПК України); 5) Про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст.ст. 75, 104 КК України, ст. 408-2 КПК України); 6) Про скасування звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК України, ст. 408-3 КПК України); 7) Про заміну штрафу покаранням у вигляді громадських робіт, виправних робіт штрафом, обмеженням, позбавленням волі триманням у дисциплінарному батальйоні (ст.ст. 53, 57, 58, 62 КК України, ст. 410 КПК України); 8) Про тимчасове залишення засудженого в слідчому ізоляторі на гауптвахті Військової служби правопорядку у Збройних Силах України чи в тюрмі і переведення з установи виконання покарань в слідчий ізолятор на гауптвахту Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (ст. 410-1 КПК України); 9) Про застосування примусового лікування до засуджених, які є алкоголіками чи наркоманами, і його припинення (ст. 96 КК України, ст. 411-1 КПК України); 10) Про застосування покарання при наявності декількох вироків (ст. 71 КК України, ст. 413 КПК України); 11) Про всілякі сумніви і протиріччя, що виникають при виконанні вироку (ст. 409 КПК України).

Згідно з п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 1990 року № 11 «Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків» суди вправі вирішувати такі питання, які виникають при виконанні вироків внаслідок їх недоліків: про застосування акта амністії, якщо його застосування є обов'язковим і суд при постановленні вироку не обговорював цього питання; про звільнення з-під варти особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням або засудженої до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, якщо підсудний був під вартою і суд не вирішив питання про зміну запобіжного заходу; про скасування запобіжного заходу, якщо при виправданні особи чи засудженні її зі звільненням від покарання суд у вироку не вказав про його скасування; про зарахування попереднього ув'язнення в строк відбуття покарання, якщо таке зарахування не проведено судом або допущено неточність при його обчисленні; про скасування заходів по забезпеченню цивільного позову чи можливої конфіскації майна, якщо при винесенні виправдувального вироку чи відмові у позові або незастосуванні конфіскації вироком ці заходи не скасовані; про виключення з акта опису майна, на яке за законом не допускається звернення стягнення, якщо у вироку не вирішено питання про це майно; про долю речових доказів, якщо її не вирішено вироком суду; про визначення розміру і розподілення судових витрат, якщо суд не вирішив цих питань; про оплату праці захисника; про долю неповнолітніх дітей засудже-

ного, які залишилися без догляду, і передачу їх для піклування установам, родичам або іншим особам, якщо у вирокі нема такого рішення; про уточнення посади чи виду діяльності, якщо при призначенні покарання (основного або додаткового) у вигляді позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю допущено неточні, неконкретні формулювання; про призначення вихователя неповнолітньому в випадку його звільнення від відбування покарання з випробуванням або застосування примусових заходів виховного характеру у відповідності зі ст.ст. 104, 105 КК України; про усунення неточностей, допущених у вирокі при написанні прізвища, імені, по батькові чи інших біографічних даних засудженого, а також описок та арифметичних помилок, коли вони очевидні і виправлення їх не стосується суті вироку і не тягне погіршення становища засудженого⁵.

Третя група питань, що вирішуються в стадії виконання вироку є ті, що виникають після виконання вироку, а саме: про зняття судимості (ст. 91 КК України, ст. 414 КПК України); про включення часу відбування виправних робіт до загального трудового стажу (ст. 414-1 КПК України).

Вважаємо, що в новому КПК України доцільно виокремити групи питань, які вирішуються судом в стадії виконання вироку, адже це слугуватиме чіткому законодавчому закріпленню цих питань для правильного застосування на практиці.

В проєкті нового КПК України питання, пов'язані з виконанням вироку, поділено відповідно до визначення підсудності справ, в яких вирішуються ті чи інші питання. Зокрема, виділено: 1) питання, пов'язані з виконанням вироку, що вирішуються судом, який звертав вирок до виконання; 2) питання, пов'язані з виконанням вироку, що вирішуються судом за місцем відбування покарання; 3) питання, пов'язані з виконанням вироку, що вирішуються судом за місцем проживання особи⁶. Судом, який звертав вирок до виконання, вирішуються питання, пов'язані з виконанням вироку, про застосування кримінального закону, який має зворотну силу, про всякого роду сумніви і суперечки. За місцем відбування покарання місцевий суд вирішує такі питання, пов'язані з виконанням вироку: про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання і заміни невідбутої частини покарання більш м'яким; про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей до трьох років, та осіб, що досягли пенсійного віку; про звільнення від покарання за хворобою; про застосування до засуджених, які є алкоголіками чи наркоманами, примусового лікування та його припинення. І ще одну групу становлять питання, які пов'язані з виконанням вироку, що вирішуються судом за місцем проживання особи, а саме: про звільнення від покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку; про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням; про скасування звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; про зняття судимості. Також до цієї групи питань доцільно відносити розгляд питань про направлення до місця відбування покарання засуджених до обмеження волі (ч. 4 ст. 57 КВК України); про заміну штрафу (ч. 4 ст. 53 КК України).

Порядок вирішення перелічених вище груп питань, які пов'язані з виконанням вироку, закріплений в ст. 411 КПК України. Не підлягають розгляду в порядку, передбаченому ст. 411 КПК України, питання, які зачіпають суть вироку та погіршують становище засудженого; звужують або розширюють обсяг обвинувачення; стосуються прогалин і недоліків вироків в частині кваліфікації злочинів,

призначення покарання, вирішення цивільного позову. Зокрема, не можна у такому порядку: виключити з вироку кваліфікуючу ознаку злочину і посилання на обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність; уточнити призначене покарання (як основне, так і додаткове) щодо його виду та строку; призначити покарання за кожний злочин окремо, якщо суд призначив покарання тільки за сукупністю злочинів, або призначити покарання за сукупністю злочинів, якщо його було призначено за кожний злочин окремо; призначити покарання за сукупністю вироків, коли при винесенні останнього за часом вироку суду було відомо про наявність інших невиконаних вироків, але питання про призначення покарання згідно зі ст.43 КК України не було вирішено; визначити чи змінити вид виправних робіт без позбавлення волі і розмір відрахувань із заробітку засудженого в дохід держави; визначити чи змінити розмір штрафу; встановлювати дані про особу засудженого, які можуть потягти погіршення його становища (про наявність судимості тощо); встановити або змінити розмір задоволеного цивільного позову чи безпідставно одержаного майна; звільнити засудженого від відшкодування матеріальних збитків; вирішити питання про виключення з акта опису майна за цивільним позовом третіх осіб; змінити вирок в частині запобіжного заходу.

На практиці існують різного роду колізії щодо цього. Про це свідчить винесена ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах та Військової Судової колегії Верховного Суду України від 7 жовтня 2005 року. Зокрема, порушення були допущені районним судом, котрий у порядку передбаченому ст. 411 КПК, вніс у вирок зміни⁷, а таке рішення суду не узгоджується з роз'ясненням, що міститься в п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 1990 р. № 11 «Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних із виконанням вироків», відповідно до якого в порядку, передбаченому ст. 411 КПК, можуть вирішуватись лише ті питання, які не стосуються суті вироку і не тягнуть погіршення становища засудженого⁸.

Доцільно зауважити, що порядок вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку, який визначений чинним КПК України, неповно відображає процес виконання рішень і тому ми пропонуємо деякі положення.

Зокрема, в ч. 2 ст. 411 КПК України визначено, що «в судове засідання, як правило, викликається засуджений, а за його клопотанням і захисник»⁹.

Вважаємо, що висловлюючись таким чином, законодавець дещо обмежує право засудженого на захист у стадії виконання вироку. Оскільки у вирішенні зазначених питань бере участь прокурор (ч. 1 ст. 411 КПК України), то суд у всіх випадках повинен викликати у судове засідання засудженого і за його клопотанням захисника.

Тому необхідно ч. 2 ст. 411 викласти наступним чином: «питання, пов'язані з виконанням вироку, вирішуються суддею одноособово в судовому засіданні з участю засудженого, його законного представника або захисника засудженого».

Також в ст. 411 КПК України, на нашу думку, важливо було б відобразити права, якими користуються суб'єкти процесу під час вирішення судом питань, пов'язаних з виконанням вироку. Доцільно в даному випадку використати досвід Республіки Казахстан¹⁰. Зокрема, слід закріпити, що засуджений вправі знайомитися з матеріалами справи, брати участь у їх розгляді, заявляти клопотання і відводи, давати пояснення, представляти докази, користуватися послугами захис-

ника, ознайомлюватись з протоколом судового засідання і робити зауваження на нього, подавати апеляцію на постанову судді.

Що стосується подання засудженим клопотань, то суттєвим недоліком чинного законодавства, який ущемляє право засудженого на захист своїх прав у суді, є те, що питання про порушення перед судом клопотань про: умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ч. 1 ст. 407 КПК України); заміну невідбутої частини більш м'яким (ч. 1 ст. 407 КПК України); звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 407-1 КПК України) тощо ініціюються перед судом не самим засудженим або його захисником, а поданнями органу, який відає відбуванням покарань, погодженому із спосередньою комісією.

Оскільки можливість оскарження засудженим рішення суду є важливою гарантією його процесуального статусу, то недоліком чинного КПК України є те, що не передбачено порядок апеляційного оскарження рішень суду з окремих питань, що вирішуються у стадії виконання вироку. Зокрема, щодо порядку виконання закону, який звільняє від покарання або пом'якшує покарання (ст. 405-1 КПК України) та інших (ст. ст. 406, 407-1, 408-1, 410-1, 413 КПК України).

Вважаємо, що в новому КПК України необхідно чітко встановити строк, протягом якого може бути подана апеляція на постанову судді, сім діб і закріпити його для всіх груп питань, що пов'язані з виконанням вироку. Тому потрібно в статті 411 КПК України, що регулює порядок вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку, вказати: «на постанову судді протягом семи діб може бути подано апеляцію засудженим, його законним представником і захисником, прокурором, а також цивільним позивачем, цивільним відповідачем або їхніми представниками в частині, що стосується цивільного позову».

Таке право засудженого на стадії виконання вироку, як дача пояснень, є досить важливим не тільки для засудженого, але й для суду. Воно суттєво підкреслено в п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 1975 року № 10 «Про практику застосування судами України законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання і заміну покарання більш м'яким», де зазначено, що при розгляді судами цих категорій справ необхідно приділяти особливу увагу заслуховуванню пояснень засудженого¹¹. При заслуховуванні пояснень засудженого слід особливо уважно з'ясувати його ставлення до вчиненого злочину, додержання ним вимог режиму, ставлення до праці і навчання, участь у самодіяльних організаціях засуджених кримінально-виконавчої установи, а також з'ясувати його намір щодо прилучення до суспільно корисної праці, чи потрібна йому допомога щодо обрання місця проживання і працевлаштування.

На жаль, чинний КПК України не передбачає ведення протоколу судового засідання під час вирішення судом питань, пов'язаних з виконанням вироку. Думаємо, що доцільно було б усунути такий недолік з прийняттям нового КПК України та внесенням змін до чинного КПК України, а саме до ст. 411, зазначивши в ній: «Під час розгляду судом питань, пов'язаних з виконанням вироку, у судовому засіданні ведеться протокол».

Звідси вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку, має велике значення в кримінальному процесі, оскільки від правильного вирішення такого роду питань залежатиме фактичне виконання вироку суду, а загалом і досягнення того результату, який бажає мати держава починаючи кримінальне переслідування.

Чинний КПК України також не визначає чіткого розподілу до компетенції яких судів віднесено вирішення того чи іншого питання. Вважаємо, що в новому

КПК України доцільно виокремити групи питань, які вирішуються судом в стадії виконання вироку, адже це слугуватиме чіткому законодавчому закріпленню цих питань для правильного застосування на практиці.

Отже, необхідним на нашу думку, є внесення змін у чинне законодавство та врахування їх при прийнятті нового КПК України: 1) в ст. 407-1 КПК України необхідно також включити і осіб, які досягли пенсійного віку, та підлягають звільненню від відбування покарання відповідно до ч. 3 ст. 37 і ч. 6 ст. 42 КВК України; 2) в ст. 411 КПК України зазначити: «під час розгляду судом питань, пов'язаних з виконанням вироку, у судовому засіданні ведеться протокол»; ч. 2 ст. 411 викласти наступним чином: «питання, пов'язані з виконанням вироку, вирішуються суддею одноособово в судовому засіданні з участю засудженого, його законного представника або захисника засудженого»; важливо було б відобразити права, якими користуються суб'єкти процесу під час вирішення судом питань, пов'язаних з виконанням вироку; доповнити ст. 411 КПК України, що регулює порядок вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку, чинного КПК України частиною 5: «на постанову судді протягом семи діб може бути подано апеляцію засудженим, його законним представником і захисником, прокурором, а також цивільним позивачем, цивільним відповідачем або їхніми представниками в частині, що стосується цивільного позову».

1. *Уголовно-процессуальное право*: Учебник / Под общей ред. П.А. Лупинской. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юристъ, 1997. – С. 478. 2. *Советский уголовный процесс* / Под общей ред. М. И. Бажанова, Ю. М. Грошевого. – К.: Вища школа, 1983. – С. 367; *Бринцев Д.А.* Виконання вироку, ухвали і постанови суду // Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України. – Х., 2002. – С. 131. 3. *Кримінальний кодекс України* від 5 квітня 2001 року. – К.: Атіка, 2009. 4. *Про практику застосування судами України законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання і заміну покарання* більш м'яким: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 1975 року № 10 // Зб. постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Х.: «Одіссей», 2001. 5. *Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків*: постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 1990 року № 11 // Постанови Пленуму Верховного Суду України. 1972-2002. – К., 2003. 6. *Законопроект Кримінально-процесуального кодексу України, зареєстрований у ВРУ 18 листопада 2005 року* (р/н 3456-д) // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>. 7. *Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах та Військової Судової колегії Верховного Суду України* від 7 жовтня 2005 року // Вісник Верховного Суду України. – № 4. – 2006. 8. *Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків*: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 1990 року № 11 // Постанови Пленуму Верховного Суду України. 1972-2002. – К., 2003. 9. *Кримінально-процесуальний кодекс України* від 28 грудня 1960 року. – К.: Юрінком Інтер, 2009. 10. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан* от 13 декабря 1997 года // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. – № 23. – Ст. 335. 11. *Про практику застосування судами України законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання і заміну покарання* більш м'яким.